

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TAIFA
MTIHANI WA STASHAHADA YA UALIMU WA SEKONDARI

711

KISWAHILI

Muda: Masaa 3

MAJIBU

Mwaka: 2004

Instructions.

1. Karatasi hii ina sehemu **A, B** na **C** zenye jumla ya maswali kumi na sit (16).
2. Jibu maswali yote kutoka sehemu **A** na maswali mawili kutoka kila sehemu **B** na **C**.
3. Sehemu **A** ina alama **arobaini (40)** na sehemu **B** na **C** Zina jumla ya alama **sitini (60)**.
4. Simu za mkononi **haziruhusiwi** katika chumba cha mtihani.
5. Andika **Namba yako ya Mtihani** katika kila ukurasa wa kijitabu chako cha majibu

maktaba.tetea.org

1. (a) Toa maana ya vitenzi vya kudokeza na toa mifano miwili

(b) Eleza kwa kifupi umuhimu wa kufundisha aina za vitenzi kwa wanafunzi wa sekondari

(a)

Vitenzi vya kudokeza ni vitenzi vinavyotumika kuashiria uwezekano, matarajio, au nia ya kutenda jambo fulani, bila kutoa hakika moja kwa moja. Huvionyesha vitendo visivyoeleweka kwa uhakika lakini vinaweza kutokea.

Mifano ya vitenzi vya kudokeza ni:

- *Huenda atafika kesho.*
- *Labda watafaulu mtihani wao.*

(b)

Kufundisha aina za vitenzi huwasaidia wanafunzi kuelewa matumizi tofauti ya vitenzi katika sentensi, hivyo kukuza ufasaha wao katika kuzungumza na kuandika Kiswahili. Pia huongeza uwezo wa kuelewa mitindo mbalimbali ya lugha ya Kiswahili, hasa katika kazi za fasihi na uandishi wa insha.

2. Fafanua kwa ufupi tofauti kati ya kiwakilishi na kivumishi kwa kutumia mifano halisi

Kiwakilishi ni neno linalochukua nafasi ya nomino ili kuepuka kurudiarudia neno hilo katika sentensi. Kwa mfano: *Yeye anasoma kitabu.* Neno *yeye* limechukua nafasi ya jina la mtu anayesoma.

Kivumishi ni neno linaloelezea au kufafanua sifa, idadi, au mahali pa nomino. Kwa mfano: *Mtoto mzuri alicheka.* Neno *mzuri* linaelezea sifa ya *mtoto*.

Tofauti kubwa ni kwamba kiwakilishi huchukua nafasi ya nomino, wakati kivumishi huambatana na nomino ili kuitambulisha zaidi.

3. Tunga sentensi tatu zenye kutumia viunganishi vya:

- (a) *Aliandaa hotuba vizuri; hata hivyo, alisahau kuitoa.*
- (b) *Aliosha vyombo, kisha akapiga deki.*
- (c) *Hajaja shule leo kwa sababu ni mgonjwa.*

4. Eleza maana ya kiima na kiarifu kisha toa mifano miwili ya sentensi zenye vipashio hivyo

Kiima ni kipashio cha sentensi kinachoonyesha nani au nini kinatenda kitendo. Kiarifu ni kipashio kinachoelezea kitendo kinachotendwa na kiima au hali fulani inayohusiana nacho.

Mfano wa sentensi: *Mwanafunzi alisoma kitabu.*

- Kiima: *Mwanafunzi*
- Kiarifu: *alisoma kitabu*

Mfano mwingine: *Walimu walifanya kazi nzuri.*

- Kiima: *Walimu*
- Kiarifu: *walifanya kazi nzuri*

5. Soma taarifa ifuatayo kisha jibu maswali yanayofuata:

Habari:

Serikali imetangaza kuwa kuanzia mwaka ujao, somo la Kiswahili litakuwa la lazima kufundishwa kwa ngazi zote za elimu hadi vyuo vikuu. Uamuzi huo umetokana na haja ya kukuza matumizi ya lugha ya taifa na kuiwezesha jamii yote kuwa na lugha ya pamoja ya mawasiliano. Wataalamu wa lugha wamepongeza hatua hiyo, wakisema itachochea maendeleo ya elimu, utamaduni na uzalendo nchini.

(a) Madhumuni ya habari hiyo ni kutangaza hatua ya serikali kuifanya Kiswahili kuwa somo la lazima katika mfumo wa elimu hadi ngazi ya juu.

(b) Faida mbili za hatua hiyo kwa elimu nchini ni:

- Inakuza matumizi ya Kiswahili kama lugha ya taifa miongoni mwa wanafunzi wa ngazi zote.
- Itachochea maendeleo ya elimu, utamaduni na uzalendo kupitia lugha moja ya mawasiliano.

(c) Sifa mbili za lugha ya habari ni:

- Ni ya moja kwa moja na haina tamathali nyingi za semi.
- Inalenga kutoa taarifa muhimu kwa umma kwa lugha rasmi na sahihi.

6. Eleza maana ya istilahi zifuatazo katika taaluma ya lugha:

- (a) *Fonetiki* ni tawi la isimu linaloshughulikia sauti za lugha jinsi zinavyotamkwa na kusikika.
- (b) *Sarufi* ni kanuni na sheria zinazotawala uundaji wa maneno na sentensi katika lugha.
- (c) *Sintaksia* ni sehemu ya sarufi inayoshughulika na mpangilio wa maneno ili kuunda sentensi.
- (d) *Semantiki* ni tawi la isimu linalohusu maana za maneno na sentensi katika lugha.

7. Fafanua tofauti kati ya lugha ya mtaani na lugha rasmi kwa kuzingatia sifa kuu tatu

Lugha ya mtaani ni lugha isiyo rasmi inayotumika na vijana au vikundi katika mazungumzo ya kila siku, wakati lugha rasmi ni lugha inayotumika katika mazingira ya kiofisi au kielimu.

Tofauti ya kwanza ni kwamba lugha rasmi hutumia maneno ya Kiswahili sanifu, ilhali lugha ya mtaani hutumia maneno ya kubuni au mchanganyiko wa lugha kama sheng’.

Pili, lugha rasmi hufuata kanuni za sarufi, wakati lugha ya mtaani huzingatia muktadha wa mawasiliano tu bila kulazimika kufuata kanuni.

Tatu, lugha rasmi hutumika kwenye maandishi rasmi, mikutano, na nyaraka za serikali, huku lugha ya mtaani hutumika mitaani, katika mitandao ya kijamii na kwenye mazungumzo ya kawaida.

8. Kwa kutumia hoja nne, thibitisha kuwa Kiswahili ni lugha hai inayoendelea kukua

Kiswahili kinaendelea kuongezewa msamiati mpya unaotokana na maendeleo ya sayansi na teknolojia. Maneno kama *simu-janja*, *tarakilishi*, na *tovuti* ni ushahidi wa ukuaji wake.

Kiswahili kinaenea katika maeneo mbalimbali ya Afrika na nje ya Afrika, jambo linaloonyesha kuwa si lugha iliyokufa bali ni inayopokelewa na mataifa mengine.

Lugha ya Kiswahili hutumika katika vyombo vya habari, bunge, taasisi za elimu na hata katika mikutano ya kimataifa, hali inayothibitisha kuwa inakua na kupanuka.

Matumizi ya Kiswahili katika mitandao ya kijamii na utengenezaji wa programu za mafunzo kwa lugha hiyo ni dalili ya kuendelea kwake kukua miongoni mwa vizazi vipya.

9. Eleza maana ya methali na toa mifano miwili. Kisha fafanua ujumbe wa kila methali uliyotoa

Methali ni semi fupi za Kiswahili zenye maana pana au mafundisho kuhusu maisha na jamii. Hutumika kufundisha maadili, kuonya au kushauri.

Mfano wa kwanza: *Mtego wa panya humnasa asiyejua.*

– Ujumbe: Methali hii inafundisha kuwa mtu asiye makini huweza kuingia matatani kwa kutotambua hatari mbele yake.

Mfano wa pili: *Usipoziba ufa utajenga ukuta.*

– Ujumbe: Methali hii inasisitiza umuhimu wa kuchukua hatua mapema kabla ya tatizo kuwa kubwa zaidi.

10. Tunga aya moja yenye sentensi tano inayoelezea umuhimu wa kuhifadhi lugha ya Kiswahili kwa vizazi vijavyo

Lugha ya Kiswahili ni hazina ya utambulisho wa taifa letu. Kuhifadhi lugha hii ni kuhakikisha historia, mila na desturi za Watanzania hazitoweiki. Vijana wanapaswa kufundishwa na kuhimizwa kuitumia kwa fahari katika maisha ya kila siku. Vyombo vya habari, taasisi za elimu na familia vina jukumu la kushiriki kulinda lugha hii. Bila juhudi hizi, Kiswahili kitaachwa na kizazi kipya, jambo litakalodhoofisha mshikamano wa taifa.

11. Soma shairi lifuatalo kisha jibu maswali:

SHAIRI

Tanzania yangu nchi ya amani,
Kila kona kuna furaha na fanaka,
Tumejenga mshikamano wa dhiti,
Kwa Kiswahili tumekuwa ndugu.

Lugha yetu ni hazina ya thamani,
Imelea maelewano na mshikamano,
Vijana tuithamini kwa dhiti,
Tuipe heshima Kiswahili chetu.

(a) Bahari ya shairi hili ni *tano mbili* kwa sababu kila ubeti una mistari minne, kila mstari ukiwa na vipande viwili, na vina vya mwisho vinaambatana.

(b) Maudhui makuu mawili ya shairi hili ni:

- *Umuhimu wa mshikamano wa kitaifa*: Shairi linaeleza kuwa Kiswahili kimechangia mshikamano wa Watanzania.
- *Uzalendo na thamani ya lugha ya Kiswahili*: Linahimiza vijana kuitukuza na kuienzi lugha yao ya taifa.

(c) Tamathali mbili za semi zilizotumika ni:

- *Kiswahili tumekuwa ndugu*: Hii ni **istiara**, maana Kiswahili hakifanyi watu kuwa ndugu kwa damu, lakini hutumiwa kuonyesha mshikamano wa kijamii.
- *Lugha yetu ni hazina ya thamani*: Hii ni **sitiari** inayoonyesha thamani kubwa ya lugha ya Kiswahili kama kitu cha dhahabu au urithi wa pekee.

(d)

- *Fanaka* inamaanisha hali ya ustawi au maendeleo ya kijamii au kiuchumi.
- *Hazina* inamaanisha kitu cha thamani sana, hapa ikitumiwa kuonyesha thamani ya lugha ya Kiswahili.

12. Eleza hatua sita muhimu anazopaswa kufuata mwalimu katika kufundisha kipengele cha uandishi wa barua rasmi kwa wanafunzi wa Kidato cha Pili

Hatua ya kwanza ni kueleza maana ya barua rasmi. Mwalimu anatakiwa kuwaeleza wanafunzi kuwa barua rasmi ni barua inayotumwa kwa mtu au taasisi kwa madhumuni ya kitaalamu, kikazi au kiofisi.

Hatua ya pili ni kutaja sifa za barua rasmi. Hizi ni kama kutumia lugha ya heshima, kutokuwepo kwa misemo ya kimahaba au matusi, na kutumia maneno ya heshima kama *yako kwa dhati*.

Hatua ya tatu ni kueleza muundo wa barua rasmi. Mwalimu anawafundisha wanafunzi kuwa barua rasmi ina sehemu kama anwani ya mtumaji, tarehe, anwani ya mpokeaji, salamu ya heshima, kichwa cha habari, mwili wa barua na hitimisho.

Hatua ya nne ni kutoa mifano ya barua rasmi. Kwa mfano, barua ya kuomba kazi, barua ya kujibu mwaliko au barua ya kuomba ruhusa.

Hatua ya tano ni kuwashirikisha wanafunzi kuandika barua kwa vitendo. Wanafunzi hupewa mada halisi na kuandika barua kamili kwa kufuata muundo sahihi.

Hatua ya sita ni kufanya tathmini kwa kusahihisha kazi za wanafunzi na kutoa mrejesho kuhusu makosa ya sarufi, muundo na matumizi ya lugha rasmi.

13. Kwa hoja tano, eleza namna kazi za fasihi ya watoto zinavyosaidia katika kukuza stadi za lugha kwa wanafunzi wa shule za sekondari

Kazi za fasihi ya watoto huwasaidia wanafunzi kupanua msamiati wao kwa sababu hadithi na mashairi hayo hutumia maneno rahisi lakini mapya ambayo huwajengea msingi wa lugha bora.

Huwajenga wanafunzi uwezo wa kusikiliza na kuelewa. Kusikiliza hadithi hufundisha wanafunzi umakini, uvumilivu na kufuatilia muktadha wa simulizi kwa makini.

Huchochea ubunifu wa lugha. Wanafunzi huiga mitindo ya fasihi simulizi kama mashairi, hadithi na vitendawili na kutunga kazi zao wenyewe kwa Kiswahili.

Fasihi ya watoto huwasilisha maadili na ujumbe wa kijamii kwa lugha nyepesi, hivyo kusaidia wanafunzi kuelewa matumizi ya lugha kwa muktadha wa kijamii.

Kazi hizi huwasaidia wanafunzi kujifunza matamshi sahihi ya Kiswahili sanifu kwa kusoma au kusikiliza kazi hizo mara kwa mara, hivyo kuongeza ufasaha wao wa kuzungumza.

14. Jadili tofauti sita kati ya kazi ya riwaya na tamthilia kama kazi za fasihi andishi kwa kuzingatia muundo, wahusika, na uwasilishaji wa ujumbe

Tofauti ya kwanza ni muundo: Riwaya huandikwa kwa urefu mrefu na maelezo ya kina kuhusu matukio, wakati tamthilia huandikwa kwa mazungumzo ya moja kwa moja kati ya wahusika.

Pili, tamthilia huwa na mipangilio ya majukwaa na hatua za kuigiza, wakati riwaya haina jukwaa bali huzingatia maelezo yanayosimuliwa kwa mfuatano wa matukio.

Tatu, tamthilia huonyesha mzozo na mabadiliko kupitia majibizano ya wahusika, huku riwaya hutumia simulizi na maelezo ya mtunzi kueleza hayo hayo kwa undani.

Nne, katika riwaya mwandishi huwa na nafasi ya kutoa maoni yake au kueleza hisia, lakini katika tamthilia mwandishi haonekani moja kwa moja—maoni yake hujitokeza kupitia wahusika.

Tano, wahusika wa riwaya wanaweza kusimuliwa na wasimuliaji wa hadithi, lakini katika tamthilia, wahusika hujitokeza moja kwa moja jukwaani na kuwasiliana wao kwa wao bila usimuliaji.

Sita, riwaya inasomwa kama andiko lililoandikwa kwa ajili ya kusoma, wakati tamthilia huandikwa kwa lengo la kuigizwa au kuoneshwa mbele ya hadhira.

15. Tathmini changamoto zinazokabili utekelezaji wa Kiswahili kama lugha ya kufundishia elimu ya sekondari nchini Tanzania

Changamoto ya kwanza ni upungufu wa vitabu vya masomo mbalimbali vilivyoandikwa kwa Kiswahili, hasa katika masomo ya sayansi na hesabu, hivyo kufanya ufundishaji kuwa mgumu.

Pili, baadhi ya walimu hawajazoea kufundisha kwa Kiswahili katika masomo ya kitaalamu kwa sababu ya mafunzo waliyoyapata kupitia Kiingereza.

Tatu, mtazamo wa jamii na wazazi kuwa Kiswahili hakina nafasi kubwa ya ajira huathiri hamasa ya watoto na walimu kutumia Kiswahili darasani.

Nne, istilahi za kitaaluma za Kiswahili bado hazijafanuliwa vizuri kwa baadhi ya mada changamano, jambo linalopelekea changamoto za ufundishaji na ufahamu.

Tano, mitihani ya taifa bado inategemea Kiingereza kwa baadhi ya masomo, hali inayopingana na azma ya kuhamia kwenye Kiswahili kama lugha ya kufundishia.

Sita, tafsiri ya miongozo ya kitaaluma kwa Kiswahili haijafanyika kwa kiwango kikubwa, jambo linalowapa ugumu walimu katika kuandaa mafunzo kwa Kiswahili.

16. Kwa kutumia hoja tatu chanya na tatu hasi, jadili athari za matumizi ya lugha za mitaani katika kuendeleza au kudhoofisha maadili ya Kiswahili

Chanya ya kwanza ni kuwa lugha ya mitaani huwasaidia vijana kuwa wabunifu kwa kutumia Kiswahili kwa namna mpya na ya kisasa, hivyo kuiweka lugha hiyo karibu na kizazi kipya.

Chanya ya pili ni kwamba mitaani huibua mitindo mipya ya lugha ambayo huweza kuingizwa katika matumizi rasmi baada ya kuchunguzwa na wataalamu wa lugha.

Chanya ya tatu ni kuwa lugha ya mitaani huchangia kushirikisha vijana wengi katika mawasiliano ya kila siku, hivyo kuongeza matumizi ya Kiswahili hata kwa njia zisizo rasmi.

Hata hivyo, hasi ya kwanza ni kuwa lugha ya mitaani huharibu sarufi na maumbo ya Kiswahili sanifu, hivyo kuchangia kupungua kwa ufasaha wa lugha hiyo kwa vijana.

Hasi ya pili ni kuwa matumizi ya maneno ya matusi, dhihaka au lugha ya kejeli huchangia kuporomoka kwa maadili ya lugha miongoni mwa vijana.

Hasi ya tatu ni kuwa matumizi makubwa ya lugha ya mitaani hupelekea vijana wengi kushindwa kutumia Kiswahili sanifu katika mazingira rasmi kama darasani, ofisini au kwenye mitihani.